

ДІАГНОСТИКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано організаційно-методичні підходи та проведено оцінювання результативності використання організаційно-правового та економічного інструментарію державного регулювання структурних зрушень з позицій забезпечення економічної безпеки. Запропоновано шляхи активізації використання важелів державного регулятивного впливу відповідно до обраних структурних пріоритетів.

Ключові слова: *економічна безпека, економічний розвиток, структурні зміни, механізм державного регулювання структурних змін, структурні пріоритети.*

Ризики, пов'язані з наростаючими кризовими явищами у світовій економіці, актуалізують питання захищеності національних економік, застосування скоординованих дій з поживлення ділової активності та підтримки динамічного гомеостазу. У цій ситуації переглядається місце та роль держави у стимулюванні структурних перетворень, які, з одного боку, забезпечували б цілісність розвитку, а з другого – підвищували конкурентний статус та адаптивність національних економік до нових викликів та факторних обмежень. Формування раціональної структури економіки, збалансування її відтворювальних пропорцій вимагає постійного відстеження та оцінки результатів реалізації інструментарію структурної політики на предмет їх відповідності обраній моделі розвитку та корегування подальших напрямів структурних реформ. Відсутність такої оцінки тільки підсилює вразливість національної економіки до ендогенних та екзогенних викликів, погіршуючи параметричні характеристики використання якісних факторів економічного зростання.

Тому питання створення дієвого механізму діагностики результативності державного регулювання структурних перетворень є *актуальним* і становить як науковий інтерес, так і прикладне значення для молодшої ринкової економіки України.

Наукову основу дослідження структурних трансформацій закладено в *працях відомих зарубіжних вчених*: К. Г. Мюрдаля, Р. Харрода, Е. Хансена, Й. А. Шумпетера, С. Кузнеця, У. Ростоу, Дж. Форестера, Г. Мейера, Дж. Стігліца, Р. Солоу, Г. Гросмена, В. Вольфа та ін., які створили фундаментальне підґрунтя у дослідженні факторного потенціалу структурних змін та реалізації структурної політики. Питанням структурних змін приділяється чимала увага і в *роботах вітчизняних науковців*: Т. І. Артьомової, С. О. Білої, З. С. Варналія, О. С. Власюка, В. М. Гейця, А. А. Гриценка, С. А. Єрохіна Я. А. Жаліла, Б. Є. Кваснюка, Т. Т. Ковальчука, С. І. Кіреєва, А. Ф. Мельник, Л. І. Федулової, Ю. М. Харазішвілі, Л. М. Шаблістої, Л. В. Шинкарук, С. Є. Шишкова, М. М. Якубовського та ін. Результати їх досліджень фокусуються навколо природи структурних змін та чинників, які їх детермінують в інституційному, відтворювальному, галузевому, секторальному, територіальному аспектах, і, безперечно, роблять значний вклад у вирішення широкого кола проблем структурних трансформацій.

Віддаючи належне напрацюванням цих науковців, потрібно констатувати, що питання оцінювання результативності структурного регулювання з позицій дотримання заданої траєкторії розвитку та забезпечення економічної безпеки в умовах постійних змін макро- та мегасередовища вимагає ґрунтовних наукових досліджень. До того ж у системі забезпечення національної безпеки України досі не сформовано універсальних конструктивних методик оцінювання ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки та просування національних інтересів. Потребує удосконалення також науково-методичний апарат обґрунтування варіантів стратегічних рішень у сфері економічної безпеки та прогнозування можливих негативних наслідків застосування цих рішень у різних сферах життєдіяльності.

Більше того, як слушно зазначає В. М. Геєць у монографії "Структурні зміни та економічний розвиток України" (2011 р.), проблема ефективного регулювання структурних змін в економіці України все ще залишається на початковій стадії не тільки розробки, а й усвідомлення... [1, с. 8]. Тому необхідність дослідження результативності структурних зрушень не викликає сумнівів. Адже структурні зрушення і пов'язані з ними структурні зміни можуть бути прогресивними лише в тому випадку, коли підвищується економічна та соціальна ефективність національної економіки без шкоди її стратегічним інтересам, які невід'ємно пов'язані із національною безпекою та її основними складовими.

Науковий імператив діагностики механізму стимулювання державою структурних зрушень у контексті забезпечення економічної безпеки підсилюється потребою вирішення питань збалансованості функцій, повноважень та відповідальності між владними структурами на різних рівнях управління в питаннях управління економічною безпекою; узгодження національної системи забезпечення економічної безпеки з європейським законодавством у частині запровадження антикорупційних програм, поліпшення якості життя населення, забезпечення політичної стабільності та правопорядку; потребою дотримання пріоритетів структурних зрушень відповідно до нереалізованих національних інтересів та базових пріоритетів.

Тому *метою цієї наукової публікації* є обґрунтування механізму діагностики результативності державного регулювання структурних зрушень, які б забезпечували економічну безпеку та підвищували захищеність економічних інтересів суспільства. Саме економічна безпека характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення, задоволення суспільних потреб, відображає збалансований стан економічної системи загалом, її стійкість до деструктивних впливів, забезпечуючи її "життєвим ресурсом", який об'єднує матеріальні, фінансові, трудові, інтелектуальні та інформаційні потоки.

Метою стимулювання структурних змін у контексті забезпечення економічної безпеки є формування умов стійкого економічного зростання, економічної незалежності, підвищення конкурентоспроможності та збереження моделі сталого розвитку.

Своєчасність та інтенсивність підтримки державою структурних змін, які б забезпечували захист її економічних інтересів, залежить від пріоритетних цілей структурної політики та механізму їх реалізації. Механізм державного регулювання структурних зрушень, спрямований на посилення економічної безпеки, має насамперед передбачати функціонально-процесуальний та організаційно-методичний супровід виявлення та подолання структурних дисбалансів, які порушують цілість розвитку економічної системи, одночасно дозволяючи виявити ті сегменти розвитку національної економіки, які здатні забезпечити нову якість економічного зростання. В

постіндустріальному суспільстві ці сегменти пов'язані із створенням та поширенням нових знань, збільшенням частки стратегічних секторів економіки (високотехнологічних виробництв обробної промисловості, соціально-орієнтованих видів економічної діяльності, послуг мережевої економіки), запобіганням реальним та потенційним загрозам національним інтересам. Правове підґрунтя цього механізму створюють Закони України "Про основи національної безпеки" [2], "Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки" [3], доктрини, концепції, загальнодержавні програми структурної перебудови та розвитку високих наукоємних технологій.

Основною метою реалізації Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012 р. є зростання добробуту і підвищення якості життя населення за рахунок забезпечення позитивних структурних зрушень в економіці за рахунок активізації її інноваційно-інвестиційної складової, підвищення її конкурентоспроможності як основи для збалансованого зростання стандартів та показників економічного розвитку.

Основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, чітко окреслені в Законі України "Про основи національної безпеки". Однак їх реалізація, перш за все, залежить від відпрацьованої системи моніторингу результативності підтримки державою структурних змін, які б задовольняли умови підвищення конкурентоспроможності національної економіки, підтримки пріоритетних сфер, галузей, комплексів, які в змозі забезпечити позиціонування на світових ринках і одночасно забезпечували б дотримання параметрів економічної безпеки.

Тому оцінювання стимулювання структурних змін, які б підвищували економічну безпеку, має передбачати відстеження:

- функціональної спроможності підсистем державного управління економікою передбачати та нівелювати можливі загрози, дестабілізуючі чинники, ліквідувати їх негативний вплив на структурні пропорції;
- уточнення доктрин, концепцій, стратегій і програм структурних реформ на предмет посилення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним економічним інтересам;
- необхідного ресурсного забезпечення структурних реформ, які поліпшуватимуть параметри економічної безпеки;
- впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науковій, технологічній, інформаційній, військовій сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках з метою локалізації та врегулювання конфліктів, ліквідації наслідків впливу дестабілізуючих чинників.

Проведення такого моніторингу має ґрунтуватися на оцінці параметрів економічної безпеки відстеження реалізації методів державного регулювання структурних зрушень.

Згідно з чинною системою статистичного обліку та звітності (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 02.03.2007, № 60) складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Оцінка економічної безпеки передбачає формування множини індикаторів з визначення їх оптимальних, порогових та граничних значень; нормалізацію індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу.

Для відстеження умов дотримання збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій при стимулюванні державою структурних змін найкраще

використовувати параметри макроекономічної безпеки, які відображають динаміку ВВП, рівень життя населення, рівень безробіття, темпи інфляції, відкритість економіки, рівень тінізації, внутрішній і зовнішній борг, імпорту залежність, а також показники, що характеризують конкурентоспроможність національної економіки, та структурні зрушення (індекси структурних зрушень, показники структурного ефекту від структурних перетворень).

Аналіз основних індикаторів макроекономічної безпеки за 2000–2010 рр. (див. табл. 1 та енеограму на рис. 1) показує, що практично за всіма показниками Україна знаходиться нижче необхідного або вище гранично допустимого рівня.

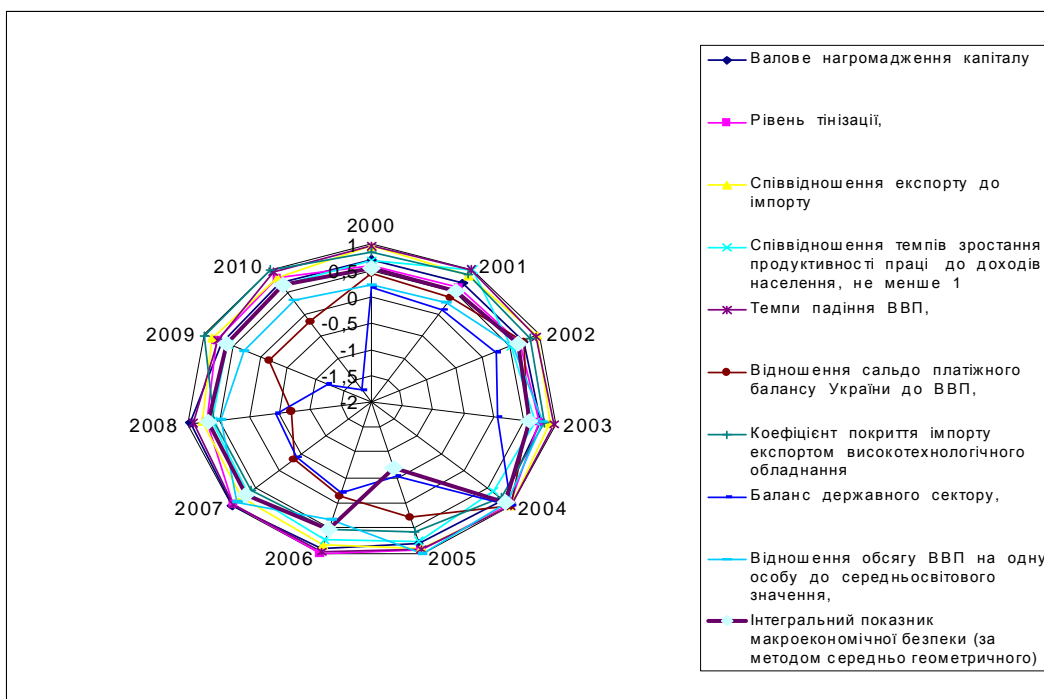
Таблиця 1

Основні індикатори макроекономічної безпеки України за 2000–2010 рр.¹

Роки	Валове нагромадження капіталу в % до ВВП (не менше 25%)	Рівень тінізації, не більше 30% ВВП	Співвідношення експорту до імпорту, не менше 1	Співвідношення темпів зростання продуктивності праці до доходів населення, не менше 1	Темпи падіння ВВП, не менше 3%	Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, %, не менше (-1%)	Коефіцієнт покриття імпорту експортом високотехнологічного обладнання, не менше 1	Баланс державного сектору, в % до ВВП, ? -2,5%	Відношення обсягу ВВП на одну особу до середньосвітового значення, %, не менше 100%	Інтегральний показник (за методом середньогеометричного)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2000	19,7	47,0	1,09	1	105,9	4,7	0,70	0,6	16,0	0,538
2001	19,4	45,0	0,99	1,47	109,2	3,7	0,72	0,3	17,0	0,510
2002	19,2	42,0	1,08	0,71	105,2	7,6	0,70	0,7	36,7	0,615
2003	20,6	37,0	1,05	0,98	109,6	5,9	0,67	0,2	57,0	0,577
2004	22,6	28,0	1,14	0,89	112,1	10,6	0,64	3,4	64,0	0,886
2005	22,0	29,0	1,02	1,11	102,7	2,9	0,45	-1,8	71,0	0,693
2006	24,6	27,0	0,94	1,09	107,3	-1,5	0,42	-0,7	23,0	0,515
2007	27,5	28,0	0,89	0,95	107,9	-3,7	0,47	-1,4	63,0	0,687
2008	26,4	39,0	0,85	0,88	102,3	-7,2	0,47	-1,5	33,5	0,654
2009	18,0	35,0	0,96	0,86	85,2	-1,7	0,80	-4,1	20,4	0,601
2010	19,76	34,0	0,90	0,94	104,2	-1,91	0,82	-5,9	21,0	0,663

Примітка. Складено автором з використанням інформації Національного Банку України, Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку та торгівлі [10–13].

Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки за методом середнього геометричного, який найкраще враховує вплив кожного із індикаторів, показує, що необхідні параметричні характеристики економічної безпеки у 2010 р. забезпечуються лише на 66%. Небезпечним для України є негативне сальдо балансу державного сектору та платіжного балансу, що зменшує вклад держави та зовнішнього сектору у зростання ВВП.

Рис. 1. Еннеограма ступеня нормалізації показників макроекономічної безпеки

Порівнюючи інтегральні значення нормалізованих показників макроекономічної безпеки, конкурентоспроможності зростання національної економіки з базовими індексами стимулювання державою структурних зрушень України за 2000–2010 рр. (табл. 2, рис. 2) потрібно констатувати, що зміна інтегрального показника структурних зрушень суттєво впливає на зміну інтегральних показників макроекономічної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки.

Таблиця 2

Параметри результативності структурних змін у контексті забезпечення макроекономічної безпеки та конкурентоспроможності зростання України

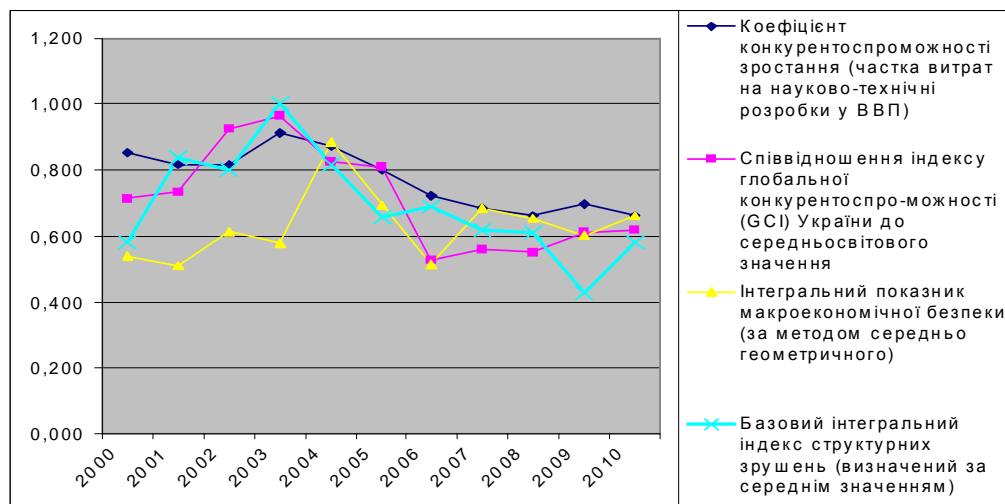
Роки	Коефіцієнт конкурентоспроможності зростання (частка витрат на науково-технічні розробки у ВВП)	Співвідношення індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) України до середньосвітового значення	Інтегральний показник макроекономічної безпеки (за методом середньо-геометричного)	Базовий нормалізований інтегральний індекс структурних зрушень*
1	2	3	4	5
2000	0,853	0,712	0,538	0,582
2001	0,816	0,734	0,510	0,838
2002	0,816	0,925	0,615	0,801
2003	0,912	0,963	0,577	1,000
2004	0,875	0,827	0,886	0,817
2005	0,801	0,808	0,693	0,657

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5
2006	0,721	0,527	0,515	0,691
2007	0,684	0,557	0,687	0,619
2008	0,662	0,549	0,654	0,610
2009	0,699	0,609	0,601	0,428
2010	0,662	0,616	0,663	0,582

*Показник наведено за авторськими розрахунками часткових показників структурних зрушень у зовнішньому вкладі, в інвестиційній діяльності, в споживчих витратах, у реалізації проектів сталого розвитку, які відображені в проміжному звіті держбюджетної теми «Інституційне забезпечення структурних трансформацій в національній економіці» (державна реєстрація за № 0110U001205).

**Примітка. Розраховано з використанням інформації Державної служби статистики України, Національного банку України, Світового банку [10, 12, 13].

Рис. 2. Динаміка параметрів, що відображають результативність структурних змін, забезпечення макроекономічної безпеки та конкурентоспроможності зростання України

У діагностиці впливу структурних зрушень на економічну безпеку важливо також оцінювати структурний ефект від реалізації конкретних цільових програм та інвестиційних проектів.

Відповідно до теорії статистичного аналізу та моделювання структурний ефект [4, с. 304] необхідно визначати шляхом розрахунку перевищення вартісної оцінки результатів над вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів за період реалізації заходів структурної корекції:

$$Est = R_{st} - V_{st}, \quad (1)$$

де E_{st} – економічний ефект від заходів НТП за розрахунковий період; R_{st} – вартісна оцінка результатів вжиття заходів за розрахунковий період; V_{st} – вартісна оцінка витрат на вжиття заходу науково-технічного прогресу за розрахунковий період.

Вартісну оцінку результатів структурних корекцій необхідно розраховувати як суму основних (R_{sto}) і супутніх (R_{stc}) результатів.

$$R_{sto} = Z_t \cdot A_t \cdot P_t, \quad (2)$$

де Z_t – ціна одиниці продукції, що виробляється за допомогою нових засобів праці в році t ; A_t – обсяг застосування нових засобів праці в році t ; P_t – продуктивність засобів праці в році t .

Вартісна оцінка супутніх результатів має передбачати оцінку соціальних і екологічних наслідків реалізації структурних проектів, насамперед пов'язаних із впровадженням розробок науково-технічного прогресу:

$$R_{stc} = \sum_{i=1}^n R_{it} a_{it}, \quad (4)$$

де R_{stc} – вартісна оцінка соціальних і екологічних результатів вжиття заходів у році t ; R_{it} – величина окремого результату (в натуральному вимірі) з урахуванням масштабу його впровадження в році t ; a_{it} – вартісна оцінка одиниці окремого результату в році t ; n – кількість показників, що враховуються.

Така оцінка, перш за все, дозволить виявити напрями структурних корекцій, посилить роль економічних важелів державного впливу у подоланні структурної диференціації, сприятиме підвищенню мобільності ресурсного потенціалу, дасть змогу виявити резерви оптимізації структури економіки.

Оцінювання результативності стимулювання державою структурних змін у контексті підвищення економічної безпеки має також дозволяти виявляти ступінь взаємоузгодженості інструментарію державного регулятивного впливу в розрізі використання правових, адміністративних, економічних методів (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка використання методів державного регулювання структурних зрушень у контексті забезпечення економічної безпеки¹

Методи впливу	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
Методи прямого впливу		
Організаційно-правові	Визначення і підтримка стратегічних напрямів розвитку через нормативно-правову базу та прогнозно-планові документи.	Відсутність доктрини економічної безпеки, недостатнє взаємоузгодження цілей та цілереалізуючих систем при розробці та реалізації стратегій, програм, планів. Невідповідність програм реформування економіки стратегічним пріоритетам.
Адміністративні	Квотування та ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, використання мінімальних соціальних стандартів, індикативне ціноутворення, стандартизація виробництва для підтримки добросовісної конкуренції, державні замовлення, використання фінансово-економічних санкцій, важелів і заохочень у сфері природокористування, державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства; обмеження на вивезення капіталу за кордон.	Ускладнена система дозвільних процедур, порушення параметрів виконання державних цільових програм, зменшення обсягів державного замовлення за структурними пріоритетами, які посилюють економічну безпеку країни.

Продовження таблиці 3

1	2	3
Економічні методи	Фінансова та кредитна підтримка напрямів діяльності, які мають стратегічне значення для економіки України; фінансування державних, галузевих, регіональних програм; сприяння створенню інноваційних форм ведення бізнесу.	Порушення задекларованих параметрів державного фінансування освіти, науки, стимулювання інноваційної активності. Непрозорий механізм відбору програм для бюджетного фінансування.
Методи непрямого впливу		
Економічні методи		
Нормативно-правові	Нормативно-правове забезпечення використання факторів розвитку в контексті досягнення цілей та обраних пріоритетів.	Недостатнє регламентування використання структурних факторів розвитку, підтримки розвитку підприємництва, відсутність конкретних механізмів забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки.
Фінансово-бюджетні	Надання кредитів в обсязі 13–14% видатків бюджету розвитку; мінімізація дефіциту державного бюджету та його утримання на рівні 4,5% ВВП; утримання обсягів державного боргу на економічно безпечному рівні (40%ВВП); перерозподіл 30,5% ВВП через зведений державний бюджет; надання державної підтримки для реалізації інвестиційних проектів на умовах співфінансування; фінансове вирівнювання за рахунок централізованих капіталовкладень та інвестиційних субвенцій. Використання фіскальних преференцій: – звільнення від оподаткування 50% прибутку підприємств, отриманого від використання енергоефективних технологій; – звільнення від оподаткування 80% прибутку підприємств, отриманого від продажу на митній території України обладнання, що працює на відновлювальних джерелах енергії або устаткування для виробництва альтернативних видів палива чи енергоефективного обладнання або матеріалів.	Порушення задекларованих засад реалізації бюджетних важелів. Відсутній механізм участі держави у співфінансуванні проектів розвитку та державних гарантій для отримання довгострокових кредитів для розвитку реального сектору економіки. Недостатньо обґрунтована прив'язка функціонального механізму використання фіскальних преференцій до основних прогнозних макропоказників. Поширення фіскальних преференцій лише на суб'єктів, які занесені до Державного реєстру підприємств, які займаються розробкою та впровадженням енергоефективного обладнання.

Продовження таблиці 3

1	2	3
Монетарні	Надання пільгових кредитів підприємствам і організаціям, що займаються генеруванням наукових розробок; здешевлення кредитів, залучених у національній валюті або в іноземній валюті для реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки; надання державних гарантій (КМУ) для отримання кредитів, що ідуть на розвиток експортного потенціалу (не більше як 3% ВВП); підвищення капіталізації економіки; стандартизація фінансових послуг відповідно до міжнародних норм; збільшення валового нагромадження; державні гарантії для венчурного кредитування.	Технічна неузгодженість обміну прогностичними показниками між Міністерством фінансів та НБУ, контроль за їх виконанням, та їх неузгодженість з постановою КМУ «Про порядок розроблення прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету». Відсутність ефективного механізму використання монетарних важелів активізації структурних процесів.
Цінові та валютні	Забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії; усунення практики перехресного субсидування; інфляційне таргетування; згладжування циклічних коливань у процесі суспільного відтворення за рахунок активізації всіх ціноутворюючих факторів; посилення інтенсивності міжнародних валютно-фінансових та кредитних потоків, підтримка позитивного сальдо платіжного балансу.	Відсутність механізмів забезпечення валютної безпеки та нівелювання валютних та цінових ризиків.

¹Примітка. Складено автором на основі [2, 3, 5, 6, 7].

Оцінюючи позитивні та негативні сторони використання цих методів, потрібно констатувати небезпечну для України тенденцію – порушення задекларованих державою параметрів фінансування структурних факторів розвитку освіти, науки, стимулювання інноваційної активності, підтримки розвитку підприємництва, відсутність конкретних механізмів забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки.

Тому оцінювати результативність структурного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки необхідно і в частині відстеження ресурсного забезпечення цього процесу. Належне фінансове і матеріально-технічне забезпечення має ґрунтуватися на розширенні фінансових можливостей держави та реалізовуватися шляхом обов'язкового врахування і виконання видаткових зобов'язань у Державному бюджеті [7] на розвиток знаннєвого потенціалу, реалізацію проектів та програм сталого розвитку, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, котрі сприяють вдосконаленню відтворювальних, галузевих, секторальних, територіальних пропорцій національної економіки, одночасно підвищуючи рівень її економічної безпеки.

Пріоритетними напрямками фінансування реалізації політики забезпечення національної безпеки в Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України "Про Стратегію національної безпеки України" № 105/2007 р.) [8] виокремлено: інвестиційні та інноваційні проекти, спрямовані на підвищення ефективності використання в національній економіці матеріальних ресурсів, перш за все, енергетичних ресурсів; реформування і розвиток систем освіти і охорони здоров'я, приведення їх у відповідність із європейськими стандартами; розвиток транспортної та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури; реформування та розвиток органів сектору безпеки, підготовка кадрів для органів державної влади, наукових кадрів вищої кваліфікації.

Державним бюджетом України видатки на науку в 2012 р. загалом у загальному і спеціальному фондах передбачені у сумі 5,7 млрд грн, що більше ніж у 2011 р. на 16,6% та у 2010 р. – на 23,2% [7]. На освіту в 2012 р. закладено найбільше коштів за всі роки незалежності України – 92,5 млрд грн, що становить майже 6,2% ВВП країни, однак показники видатків на освітню галузь у 2012 р. забезпечать потребу в асигнуваннях місцевих бюджетів на захищені статті витрат лише на 87,8% [7]. На господарське утримання установ освіти, зміцнення матеріально-технічної бази, охорону праці, позашкільну освіту для міст обласного значення коштів не передбачено взагалі. Одночасно на сектор безпеки (розробку, модернізацію та закупівлю озброєння і військової техніки для Збройних Сил України) передбачено 17402,2 млн грн, що становить 1,2% ВВП, що у три рази більше порівняно з попереднім роком [7].

Для аналізу ступеня взаємоузгодженості використання інструментарію державного регулювання структурних зрушень у контексті підвищення показників економічної безпеки необхідно акцентувати увагу насамперед на узгодженості фіскальних та монетарних важелів, які найбільшою мірою проявляють себе в забезпеченні економічної безпеки та збалансованому розвитку національної економіки. Досягнення позитивного впливу цих важелів на структурні пропорції економіки доречно розглядати в розрізі еventуального розширення та диверсифікації джерел фінансування інвестицій, а також пріоритетного спрямування фінансових потоків у розвиток тих галузей, які спроможні реалізувати сукупність притаманних Україні конкурентних переваг.

Оцінюючи результативність використання монетарного інструментарію в контексті забезпечення фінансової складової економічної безпеки, потрібно констатувати:

- зростання грошового мультиплікатора з 2,65 до 2,86; відновлення динамічного приросту грошової маси, обсяги якої на кінець 2011 р. зросли на 11% і становили 666,4 млрд грн; поліпшення структури грошової маси: питома вага готівки зменшилася з 30,6% до 28,7% проти 32,2% на початок 2010 р. [12], що має стати підґрунтям не для зростання рівня цін, а для раціоналізації споживчого попиту та збільшення капіталізації економіки;
- стабілізацію вартості кредитних ресурсів: з 19,6% у 2010 р. до 15,5% за 11 місяців 2011 р., що сприяло зростанню кредитування економіки: за 9 місяців 2011 р. обсяг наданих кредитів зріс на 8,8%; зменшення простроченої заборгованості за кредитами на 2,5% за січень-вересень 2011 р. та зростання капіталізації банківської системи (у 2011 р. регулятивний капітал банків зріс на 8,1%) [9, 12], що має створити сприятливі передумови для зростання інвестиційного попиту.

Однак потрібно зазначити, що структура банківських кредитів за галузями та періодами надання не відповідає потребам структурних зрушень. Понад 80% кредитів за 2008–2011 рр. були спрямовані на поточну діяльність, найбільший обсяг кредитів

зосередився в переробній промисловості та торгівлі, на які загалом припадає 62% обсягу кредитів [9].

Кредитну активність вітчизняних банків у фінансуванні структурних проектів стримують: висока частка кредитної заборгованості, котра витісняє з інвестування значні ресурси; домінування короткострокових депозитів (65,9% депозитного портфеля вітчизняних банків), перевищення короткострокових депозитів над короткостроковими кредитами на 42 млрд грн [12]; скорочення ліквідності банківської системи; інфляційні ризики, котрі призводять до зростання процентних ставок та знижують попит на кредити; висока залежність вітчизняної банківської системи від зовнішніх ринків капіталу (у 2010 р. іноземним капіталом профінансовано 46% наданих кредитів в економіку України) [12]; зростання переливу коштів до зарубіжних банків (виведення доходів від інвестицій з української економіки становило у першому півріччі 2011 р. 4 млрд дол проти 3 млрд дол США у першому півріччі 2010 р.) [12]; перетікання коштів банків у державний сектор економіки для обслуговування державних боргів, що звужує фінансові можливості банківського сектору у фінансуванні структурних проектів та створює ефект витіснення державою інвестицій з економіки; зростання резервних активів, що також виводить з інвестування значні ресурси (за 9 місяців 2011 р. резерви зросли з 148 млрд грн до 166 млрд грн, або на 11,2%) [12].

В умовах високих ризиків, обмежених можливостей позичальників, скорочення портфеля кредитних ресурсів кредитних установ комерційні банки зосередили свою активність на купівлі державних боргових зобов'язань. Перелив коштів у державний сектор економіки та використання їх для обслуговування державних боргів звужує фінансові можливості банківського сектору у фінансуванні структурних перетворень, котрі б зміцнювали інвестиційну складову економічної безпеки. При цьому частка бюджетних коштів серед джерел фінансування інвестицій у першому півріччі 2011 р. коливалася на рівні 4–5%, а власних коштів підприємств – 60%, частка банківських коштів у загальній структурі джерел фінансування інвестицій досягла 15,2% порівняно з 13,3% і 12,3% у 2009, 2010 рр. [11]. Незважаючи на підвищення ролі банків у фінансуванні інвестицій, зацікавленість банків у фінансуванні інвестиційних процесів знижується – частка кредитів, виданих на інвестиційні цілі, зменшилася з 19,1% у 2009 р. до 16,1% за 9 місяців 2011 р. [9].

Негативним чинником, який суттєво обмежує фінансування структурних проектів, залишається несприятливий інвестиційний клімат, міжнародні рейтинги за яким оцінюються на рівні 123 позиції серед 129 країн [14]. Головними проблемами його погіршення є: високий рівень корупції в усіх сферах господарської діяльності та неспроможність судової системи належним чином виконувати свої функції; недосконалість механізмів захисту прав власності; слабкість механізмів реалізації регуляторної політики держави. Хоча Україні вдалося покращити свої позиції у рейтингу щодо ведення бізнесу за 2011 р. порівняно з попереднім роком, проте за багатьма основними показниками якості бізнес-середовища вона займає низькі позиції (табл. 4).

Для підвищення дієвості монетарних важелів у стимулюванні структурних зрушень та поліпшення параметрів економічної безпеки необхідно в основних напрямках грошово-кредитної політики на середньостроковий період передбачити:

– диференціацію позичкових процентів щодо реалізації стратегічно значимих проектів, зниження інфляційних і валютних ризиків за рахунок страхування кредитних операцій та надання державних гарантій;

Таблиця 4

Структура індексу економічної свободи України за 2005–2011 рр.

Рік	Загалом	Свобода бізнесу	Свобода торгівлі	Податкова свобода	Державні витрати	Грошова свобода	Свобода інвестицій	Фінансова свобода	Захист прав власності	Свобода від корупції	Свобода трудових стосунків
2005	55,8	55,0	76,2	83,0	78,6	76,2	30,0	50,0	30,0	23,0	55,8
2006	54,4	43,1	77,2	90,2	75,8	72,9	30,0	50,0	30,0	22,0	53,2
2007	51,5	43,6	77,2	83,6	53,2	68,4	30,0	50,0	30,0	26,0	52,8
2008	51,0	44,4	82,2	79,0	43,0	69,9	30,0	50,0	30,0	28,0	53,1
2009	48,8	40,5	84,0	77,0	39,0	68,1	30,0	40,0	30,0	27,0	52,4
2010	46,4	38,7	82,6	77,9	41,1	61,2	20,0	30,0	30,0	25,0	57,7
2011	45,8	47,1	85,2	77,3	32,9	63,2	20,0	30,0	30,0	22,0	50,0

Примітка. Складено на основі: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx> Ranking of countries.

– підвищення рівня насиченості економіки кредитами відповідно до потреб реального сектору економіки;

– використання макропруденційного нагляду за банківською системою щодо дотримання вимог достатності капіталу та його використання в довгостроковому кредитуванні. Для підвищення інвестиційної активності комерційних кредитних установ необхідно переглянути можливості використання норми резервування для створення контрициклічного буфера капіталу за допомогою динамічного резервування, яке нагромаджується в періоди піднесення і використовується в період кризи;

– активізацію кредитування суб'єктів господарювання, які працюють у рамках реалізації державних програм підтримки пріоритетних галузей, котрі спроможні поживити ділову активність;

– встановлення ліберальних норм повернення кредитів під цільові інвестиції, використовуючи потенціал партнерства держави з комерційними кредитними установами.

Значний вплив на процеси структурної перебудови національної економіки відіграє використання інструментарію фіскального регулювання. У програмі економічних реформ на 2010–2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" податкова реформа розглядається як інструмент забезпечення стійкого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі за рахунок збільшення сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів. До позитивів прийнятого Податкового кодексу України в питаннях підвищення фінансової складової економічної безпеки належать [5, 6]:

1) зниження ставок основних податків. У 2014 р. ставка ПДВ має знизитися до 17%, а ставка податку на прибуток – до 16%. В кінцевому підсумку в Україні будуть найнижчі номінальні ставки цих податків у Європі;

2) скорочення кількості податків та зборів. Податковий кодекс України зменшив кількість податків та зборів: замість 29 загальнодержавних та 14 місцевих обов'язкових платежів запроваджено відповідно 18 та 5 платежів;

3) скорочення кількості контролюючих органів та зменшення тривалості податкових перевірок. Податковим кодексом визначено, що контролюючими органами є лише органи митної та податкової служби, а органами стягнення – тільки органи податкової служби;

4) запровадження комплексу податкових пільг. Серед них:

а) тимчасове звільнення окремих економічних операцій від сплати ПДВ. Наприклад, операцій з постачання техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні (до 1.01.2019 р.);

б) пільги в оподаткуванні прибутку підприємств, зокрема підприємств паливно-енергетичного комплексу в межах витрат, що не перевищують річну суму витрат, передбачених інвестиційними програмами; енергогенеруючих компаній у межах інвестиційної складової, необхідної для повернення кредитів, інвестицій, погашення облігацій, випущених з метою фінансування капітальних вкладень;

в) тимчасове звільнення від оподаткування прибутку для підприємств окремих галузей, зокрема: підприємств машинобудування для агропромислового комплексу (до 1.01.2021 р.); підприємств галузі електроенергетики – від продажу електричної енергії, виробленої з відновлювальних джерел енергії (до 1.01.2021 р.); підприємств суднобудівної, літакобудівної промисловості – від основної діяльності та проведення ними науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (до 1.01.2021 р.); виробників біопалива – від продажу біопалива (до 1.04.2020 р.); для виробників техніки, обладнання, устаткування, що були вироблені на території України для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів, які споживають біологічні види палива (до 1.01.2020 р.); часткове звільнення від сплати податку на прибуток підприємств галузі альтернативної енергетики з моменту отримання першого прибутку внаслідок підвищення енергоефективності виробництва (до 1.01.2016 р.);

г) "податкові канікули" на 5 років (з 1.04.2011 р. по 1.01.2016 р.) для малого бізнесу у вигляді нульової ставки податку на прибуток для новостворених суб'єктів господарювання, а також підприємств із щорічним обсягом доходів до 3 млн грн та середньооблікова кількість працівників до 50 осіб;

д) тимчасове звільнення від сплати земельного податку: для підприємств у галузі космічної індустрії за земельні ділянки виробничого призначення (до 1.01.2015 р.); підприємств у галузі літакобудування при використанні земельних ділянок для цілей виробництва кінцевої продукції до (1.01.2016 р.); суб'єктів суднобудівної промисловості (до 1.01.2016 р.);

е) застосування прискореної амортизації виробничого обладнання, що дозволить нагромаджувати кошти для посилення технологічної складової виробництва.

За розрахунками Уряду в наступному році завдяки фіскальним стимулам прогнозований обсяг інвестицій у національну економіку може становити 47 млрд грн [10]. Однак ніхто не може гарантувати того, що вивільнений фінансовий ресурс буде спрямований в інвестиції або буде взагалі виведений з економіки країни при несприятливій макроекономічній та політичній ситуації.

В підвищенні фіскальної складової стимулювання структурних зрушень, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, недостатнім є потенціал оподаткування експлуатації природних ресурсів. В 2010 р. збори за використання природних ресурсів, забруднення довкілля, рента за корисні копалини становили

12,7 млрд грн, 3,5% доходів Зведеного бюджету, або 1,2% ВВП [11], тоді як у країнах ЄС-25 ці показники в середньому становлять відповідно 15% доходів бюджетів окремих країн та 3–4% ВВП [10]. Мізерні платежі за розміщення шкідливих відходів (згідно з Податковим кодексом ставка податку за розміщення тонни високонебезпечних відходів становить лише 25 грн [5, с. 375]) не можуть перекрити потреби в інвестиціях у реалізацію проектів сталого розвитку.

Для підвищення результативності використання фіскального інструментарію в регулюванні структурних зрушень необхідно використовувати диференційований підхід в оподаткуванні прибутків підприємств, зменшуючи податкові платежі для тої частини прибутку, яка реінвестується на модернізацію виробництва. Доречним буде застосування спеціальних фіскальних режимів для технопарків та індустріальних парків, які реанімують депресивні території і стратегічно значимі галузі, а не лише пільг зі сплати ввізного мита на обладнання, яке не виробляється в Україні.

Таким чином, формування пріоритетів державного регулювання структурних зрушень у контексті забезпечення економічної безпеки відповідно до національних інтересів, базових геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів повинно бути в площині компліментарних підходів – системного, позитивістського, прагматичного, які б забезпечували створення такого економічного, політичного та правового середовища, яке б сприяло:

- зміцненню власної державності; забезпеченню державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання прав і свобод людини та громадянина; забезпеченню європейських соціальних стандартів і добробуту населення; відбудові національної економіки;
- підвищенню ефективності системи державного управління, застосування ефективних засобів, спрямованих на економічне зростання, збереження національної ідентичності з наголосом на внутрішній національний потенціал, з використанням досвіду та підтримкою світової спільноти;
- забезпеченню економічної безпеки шляхом реалізації заходів оздоровлення фінансово-кредитної системи України; реструктуризації зовнішніх боргів, з метою запобігання дефолту, уникнення кризових ситуацій на внутрішньому валютному ринку; стимулюванню економічної активності через забезпечення платоспроможного попиту на ньому;
- забезпеченню енергетичної безпеки країни за рахунок диверсифікації джерел енергопостачання, розбудови системи колективної енергетичної безпеки з метою розподілу ризиків в енергетичній сфері;
- підтримці моделі сталого розвитку, яка дозволяє взаємоузгодити використання наявного факторного потенціалу при задоволенні суспільних потреб та інтересів, забезпечуючи при цьому цілісний розвиток економіки.

Отже, в умовах посилення процесів глобальної фінансової лібералізації та пов'язаної із нею турбулентності *подальших досліджень* потребує питання нарощування довгострокового потенціалу економічної безпеки. В цій ситуації особливу увагу при регулюванні структурних зрушень необхідно приділяти ринку фінансових послуг, де акумулюються значні фінансові активи, які можна спрямовувати на фінансування наукомістких галузей та екологічно чистих технологій, і який одночасно є каталізатором кризових явищ, природу яких доцільно досліджувати з метою передбачення та нівелювання можливих деструктивних впливів.

Література

1. Структурні зміни та економічний розвиток України : моногр. / [Гесць В. М., Артёмова Т. І., Шинкарук Л. В. та ін.]; за ред. Л. В. Шинкарук. – К. : Ін-т економ. та прогнозув., 2011. – 696 с.
2. Про основи національної безпеки України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351. Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3200-IV (3200-15) від 15.12.2005, ВВР, 2006, № 14. – С.116. – № 2411-VI (2411-17) від 01.07.2010, ВВР, 2010. – № 40. – С. 527.
3. Закон України "Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки" № 9159 від 22.12.2011.
4. Національна економіка : навч. посіб. / [Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л., Попович Т. М.]. За ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
5. Податковий кодекс України із змінами і доповненнями від 17 жовтня 2011 року. – К. : Правова єдність, 2011. – 496 с.
6. Податкова система: практичні питання застосування норм Податкового кодексу України / Держ. под. служба України; за заг. ред. В. Ю. Захарченка. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 368 с.
7. Закон України "Про Державний бюджет України на 2012 рік" від 22.12.2011 № 4282-VI.
8. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України № 105/2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Інформація фінансової звітності банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article>.
10. Молдован О. О. Податкова реформа в Україні: перші підсумки та результати / О. О. Молдован. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uspp.org.ua/.../15.podatкова-reforma.
11. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
12. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
13. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua.
14. World Bank. World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org/data.

Редакція отримала матеріал 4 січня 2012 р.